

Олена ЮРЧУК,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української та
зарубіжної літератур і методик їх навчання
Оксана ЧАПЛІНСЬКА
кандидат філософських наук,
доцент кафедри української та
зарубіжної літератур і методик їх навчання

**«ВОНА ГЛИБОКО ВДИХНУЛА І, БЕЗЖАЛЬНО ЗРИВАЮЧИ
ГОЛОСОВІ ЗВ'ЯЗКИ, ЗАКРИЧАЛА...». ЛІТЕРАТУРНЕ
ЖИТТЯ ПОВОЄННОГО КИЄВА В РОМАНІ «КЛАВКА»
МАРИНИ ГРИМИЧ**

У статті актуалізовано специфіку художнього осмислення літературного життя 1940-х років у повоєнному Києві. Крізь призму історії секретарки Спілки письменників України Клавки авторка актуалізує подію, що відбулася 1947 року, – Пленум, на якому було спалюжено імена Максима Рильського та Юрія Яновського. Сюжет роману побудований на двох історіях, що повсякчас переплітаються: життя київських письменників (Спілка, будинок РОЛІТ, дачі в Ірпіні) та «непомітної» Клавки, яка прагне знайти своє місце серед драматичних подій, що розгортаються (комунальна квартира, Євбаз).

Марина Гримич сьогодні є авторкою низки творів, котрі побачили світ із 2000 року. У пропонованій студії зупиним увагу на першому з трьох романів, що стали своєрідною трилогією («Клавка», «Юра», «Лара»). Авторка наче мандрує в часі: від повоєнного радянського Києва до другої половини 80-х років ХХ століття. Романи письменниці, за слушним твердженням Олександра Ірванця, характеризуються глибоким знанням «деталей і нюансів» історичної епохи: «...архітектура центру Києва, зокрема знаменитий РОЛІТ, будинок на розі теперішніх вулиць Хмельницького і Коцюбинського, заселений літераторами різного калібру, від першорядних до поденників, кулуарні інтриги у Спілці письменників і в кабінетах ЦК КПУ – усе це виписано переконливо, аж кінематографічно, і це робить текст цінним іще й у пізнавальному плані» [4].

У центрі роману Марини Гримич «Клавка» дві історії, які перетинаються. Ймовірно, варто почати з реальних подій, що знайшли своє художнє оприявлення в творі. Авторка звертається до непростого періоду, а саме повоєнних років, коли Київ, як і вся радянська Україна, лише приходять до тями, перетравлюючи наслідки війни, коли однією з найважливіших проблем залишається проблема хліба, налагодження мінімального побуту. Здавалося б, усі сили за таких обставин мають бути спрямовані на створення адекватних умов життя, на відбудову зруйнованих міст, та в тоталітарної системи інша стратегія. Для влади

© Юрчук О., Чаплінська О.

пріоритетним стає питання приборкання українських письменників, які після війни повертаються в літературу. Зауважимо, що Марина Гримич звернулася до цього періоду цілком випадково. В одному з інтерв'ю вона твердить: «Я не збиралася писати про 40-ві. Вони мене не цікавили, викликали нудьгу. Але якось мені під руку потрапили архівні матеріали пленуму Спілки письменників 1947-го. Вони мене заворожили. Перевернули догори дригом усі мої пріоритети. Я відклала заплановані 60-ті й узялася за 40-ві» [3].

На сторінках роману розгортаються події сумнозвісного 1947 року, коли відбувся Пленум Спілки радянських письменників України, на якому було виправлено «помилки» зборів українських письменників у серпні 1946 року. В епіцентр нищівної критики втрапляють два знакових для української літератури письменники – Максим Рильський та Юрій Яновський. Читаючи роман, повсякчас усвідомлюєш, що перебуваєш одночасно в двох світах, котрі аж ніяк не мали б перетнутися, але перетинаються в межах абсурдного життєустрою радянської тоталітарної держави. З одного боку – це світ творчості й творчих людей.

Будинок РОЛІТ (аббревіатура, утворена від назви письменницького житлового кооперативу «Робітник літератури»), де панує особлива атмосфера причетних до мистецтва слова, де під нехитру їжу – варена картопля, сало й чарочку трунку ведуться дискусії про поета Малишка – «великого експериментатора», який ставиться до мови як до живої матерії, про геніального Рильського, в якого кожен вірш як кришталевий келих («...але я прихильник Рильського. В нього все виміряно, виважено, досконало. Він ніколи не пропустить неохайності, навіть, як ти кажеш, геніальної, як у Малишка. У нього кожен вірш – як кришталевий келих...» [2, с. 75]).

Особливим місцем є також дачі в Ірпіні, куди приїждять письменники, щоб біля багаття, на якому вариться в казані юшка з риби, наговоритися, наспіватися українських пісень. Там Максим Рильський гратиме на роялі Шопена чи Лисинка, а Олександр Довженко годинами оповідає про мандрівки своєї молодості. Один із героїв, підкреслює, що Ірпінь – особливе місце, порівнюючи його з Хортицею. Ймовірно, що мова йде не стільки про схожу «фізичну географію», скільки про українську історичну тяглість: «– Все-таки Ірпінь – це благодатне місце, – розмірковував розміллілий після вечері Павло Минович, розвалившись у кріслі. – От здавалося би: ну що тут такого? Болото болотом! Після наших вінницьких фруктових садків з пасіками – це просто пристановище Баскервілів. Але цей ліс, що за мостом, ця річка Ірпінь, ця ірпінська заплава, що нагадує мені Хортицю...» [2, с. 178].

З іншого – це світ ницості, страху за власне життя, спецпайки та комфорт. І вже в цьому світі читач не відчує особливої аури творчих людей, а лише тваринний інстинкт, що штовхатиме їх вижити за будь-яку ціну. І ціна не видається завеликою навіть тоді, коли ти паплюжиш інших. Чи видається? Кожний дає собі відповідь сам. Хтось безпелаяційно з трибуни говоритиме, що роман «Жива вода» Яновського – це цистерна націоналістичної отрути, про хвості минулого

Рильського й не відчуватиме докорів сумління («Я, як друг М. Т. Рильського, який щиро бажає йому добра, мушу сказати про те, що, на мій погляд, з'являються неоднозначні і шкідливі симптоми творчості М. Рильського» [2, с. 248 – 249]). А хтось, «покрикувавши», не витримає й ввечері спочатку перекаже провину на дружину й дитину – «я це зробив заради вас», а потім тихо помре на табуретці (письменник Іван Глухенький). Найбільше вражає той факт, що в обох світах перебувають ті самі люди. Ганна Улюра досить влучно зауважує: «...Клавка фіксує своїм ритуальним статусом смерть чогось безкінечно важливого – і то не тільки української літератури, яка на двадцять (не)добрих років прикинеться мертвою. Гине щось важливіше за літературу» [5].

Але роман Марини Гримич – це не тільки історія про українських письменників, це також історія секретарки Спілки письменників Клавки, персонажа за своїм статусом маленького, але центрального, адже саме навколо цієї, як сказано в анотації до роману, «старої дівки», розгортаються всі літературні та навколо літературні події. Клавка, двадцяти шестирічна жінка з сумнівним минулим – дочка ворога народу, яка живе в напівпідвальній кімнаті будинку, в якому раніше її родина займала панські апартаменти, яка мріє купити всі потрібні, але такі бажані для неї речі на Євбазі, а натомість купує пиріжки собі й Еммі Германівні та дядь-Гаврилу, якими опікується. Саме на очах головної героїні руйнується світ, частиною якого вона стала: «Вона сиділа і дивилася на цей зал, на цю сцену, і та диділія, та картина української радянської літератури, тієї обожнюваної нею благородної інтелігентної спільноти – письменницької, ролітівської, ірпінської – розсипалася, як картковий будиночок. Її немов облили відром крижаної води. Їй хотілось провалитися крізь землю» [2, с. 257].

Звернемо увагу, що героїня потрапляє не тільки у вихор літературних подій, а й несподівано переживає власну драму, опинившись у полоні непростого вибору. Кого їй обрати? Немолодого й непривабливого завідувача відділу пропаганди ЦК Бакланова, але ж якщо він – саме той великий інквізитор, котрий нищить її улюблених письменників. Чи молодого й привабливого Баратинського, від якого в неї «чолка встала», але він теж належить до «органів» ще й бабій. Та, кого б не обрала дівчина, мова навряд чи йде про кохання, радше про «справи амурні» (sic! іронічний пас від авторки): «"Мамочко рідна! – схопилася вона за голову. – Ну, чому це сталося саме зараз? Тоді, коли в мене на горизонті вималювався старший лейтенант Баратинський! От що мені тепер робити з ними обома?". Клавка, недосвідчена в амурних справах, відчула, неначе прірва розверзається перед її ногами. І вона просто зависає над цією прірвою» [2, с. 113].

Роман Марина Гримич закінчує страшною подією: інвалідів війни або «самоварів» вивозять із Києва товарними вагонами. Авторка оголює нерви, пропонуючи жорстоку картину, в якій нещасні каліки стогнуть і плачуть, міліціонери похмуро роблять свою справу, дядь-Гаврило з відчаєм кидається до вагонів і кричить «Не трож героїв!». І Клавка, яка остовпіла від цинізму того, що відбувається, безжально зриваючи голосові зв'язки кинула в київське небо: «НИКАКОГО ТЕБЕ НЕТ ПРОЩЕНЬЯ!».

Отже, Марина Гримич у романі «Клавка» занурює читача в буремні події 1947 року – історія Пленуму, під час якого тоталітарна влада вкотре приборкує українських письменників, на десятиліття прирікаючи українську літературу стати рупором ідеологічних кліше та штампів. У центрі подій опиняється секретарка Спілки письменників України Клавка, яка, з одного боку, споглядає як руйнується ідеальний картковий будинок під назвою «радянська українська література», з іншого – прагне впорядкувати своє життя «старої дівки», за спиною якої минуле дочки ворогів народу. Авторка демонструє увагу до деталей (на рівні топосу, побуту, фіксованих у документах фактів), виказуючи свою обізнаність історичної епохи. На сторінках роману відомі письменники постають не стільки емблемами свого часу, класиками, скільки живими людьми, які одночасно намагаються вижити й не втратити свою гідність. Вдається це не кожному.

O. Yurchuk, O. Chaplinska. «She took a deep breath and, mercilessly straining her vocal cords, screamed...». A literary life of post-war Kyiv in the novel «Klavka» by Maryna Hrymych.

This article explores the artistic interpretation of literary life in post-war Kyiv during 1940s. Through the lens of the story of Klavka, the secretary of the Writers' Union of Ukraine, the author sheds light on the events of 1947, particularly the Plenum where the names of Maksym Rylskiy and Yuriy Yanovskiy were condemned. The plot is built around two intertwining stories: the lives of Kyiv writers (the Writers' Union, the ROLIT house, dachas in Irpin) and «unnoticed» Klavka seeking her place amidst the unfolding dramatic events (communal apartment, Evbaz).

Список використаної літератури:

1. Белімова Т. В. «Клавка» – роман про літературу, кохання і Київ (Гримич М. Клавка). Слово і Час. № 10. 2019. С. 116 – 122.
2. Гримич Марина Клавка. Роман. Київ: Нора-Друк, 2019. 336 с.
3. Гримич Марина. «Мені цікаво писати в різних жанрах, тому я неодноразово змінювала свій стиль». URL: <http://surl.li/mwvcsq> (дата звернення: 05.10.2023).
4. Ірванець Олександр. «Юра» і «Клавка»: Історична діалогія, гендерно врівноважена назвами. URL: <http://surl.li/mwbrd> (дата звернення: 05.10.2023).
5. Улюра Ганна. «Клавка»: Письменників мало люблять як людей. URL: <http://surl.li/i/mwvcsz> (дата звернення: 05.10.2023).

